

**Bioetičko obrazovanje i
razvijanje stavova za živi
okoliš**

OBRAZOVNI MATERIJALI

Erasmus+

OBRAZOVNI MATERIJALI

Autori: Vojko Strahovnik, Mateja Centa

Prevoditelji: Duje Drago Jurković, Josip Guć

Naslovna fotografija: Pexels Pixabay

Zahvale:

Zahvaljujemo svim učenicima, nastavnicima, profesorima, istraživačima, i svima ostalima koji su sudjelovali u projektu i koji su sa svojim idejama, povratnim informacijama i ohrabrenjima doprinijeli u stvaranju ovog dokumenta.

Autorsko pravo:

Materijali se mogu koristiti u skladu s: Creative Commons Licencom Nekomercijalno dijeli pod istim uvjetima

Izjava o odgovornosti:

Ovaj projekt je financiran uz potporu Europske komisije, Erasmus+ programa i Hrvatske nacionalne agencije za Erasmus+ Agencija za mobilnost i programe Europske unije. Ova publikacija odražava stavove samo autora, a Komisija se ne može smatrati odgovornom za bilo kakvu upotrebu koja se može sastojati od podataka sadržanih u njima.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

AGENCY FOR
MOBILITY AND
EU PROGRAMMES

beagle
Bioethical Education
and Attitude Guidance
for Living Environment

1. KAKO KORISTITI EDUKATIVNE MATERIJALE

U rukama držite rezultat drugog intelektualnog rezultata projekta BEAGLE – Bioethical Bioethical Education and Attitude Guidance for Living Environment (Bioetičko obrazovanje i razvijanje stavova za živi okoliš). Projekt okuplja partnere iz Hrvatske, Slovenije, Italije i Grčke, pod okriljem Erasmus+ platforme, sa zajedničkim ciljem promicanja bioetičkog obrazovanja, razvijanja kritičkog razmišljanja i općenite promjene stava prema boljem razumijevanju našeg okoliša.

U nastavku dokumenta ćete pronaći podjelu obrazovnih materijala prema dobnim skupinama djece i mladih te prema metodama koje se koriste u obrazovnim materijalima. Svi materijali su detaljno opisani „korak po korak“ i kreirani na način da promiču interaktivnu raspravu i kritičko mišljenje među mladima o bioetičkim temama.

Svi materijali, među ostalim, imaju naznačenu dobnu skupinu djece, vrijeme trajanja i broj sudionika. **To ne znači da se morate striktno držati napisanoga, već materijale možete prilagođavati potrebama grupe.** Materijali su dizajnirani kao samostalna obrazovna pomagala te su namijenjeni da pruže opće okvir iz kojeg možete izabrati pitanja i aktivnosti koje najbolje odgovaraju vašoj grupi i vama.

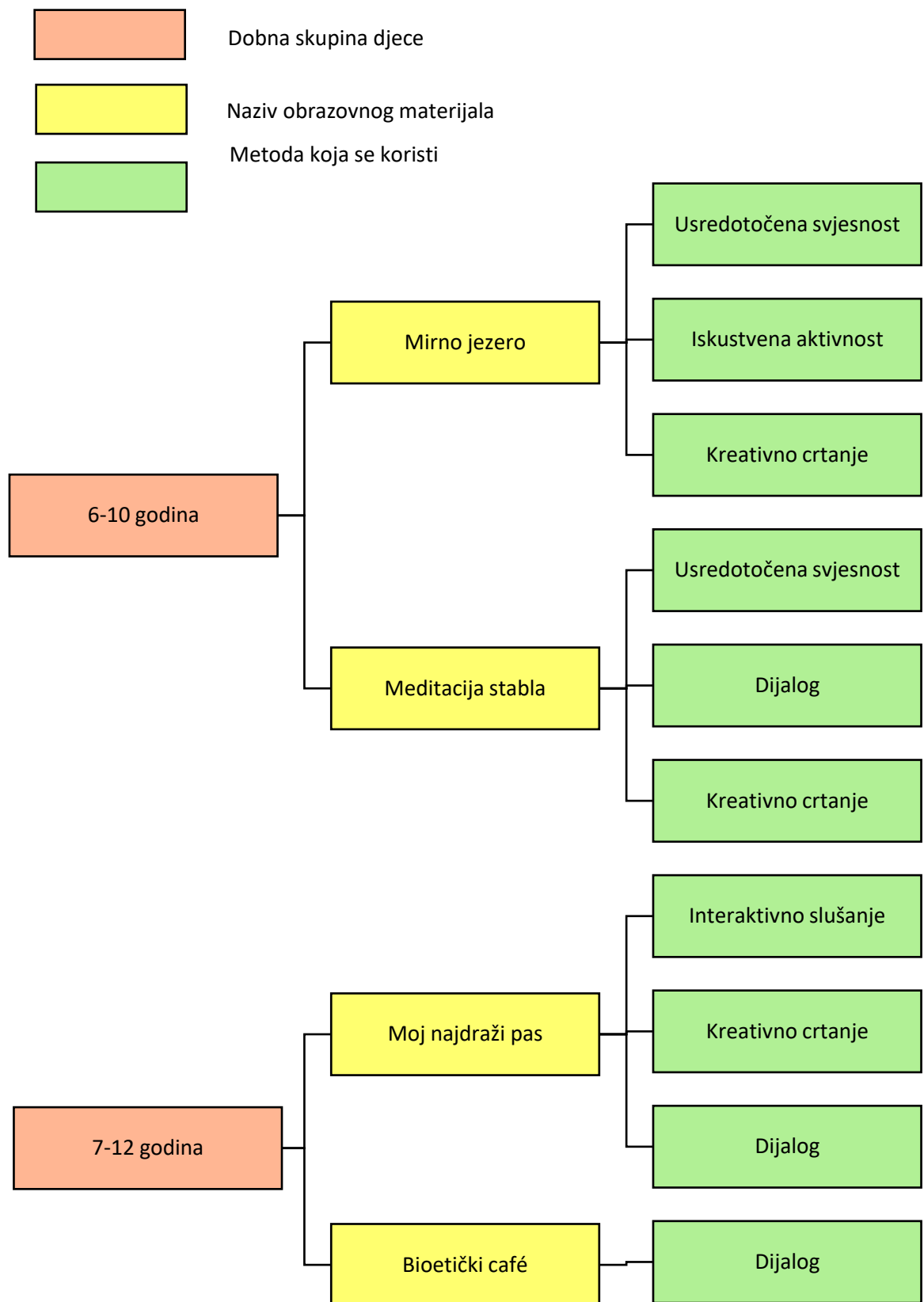

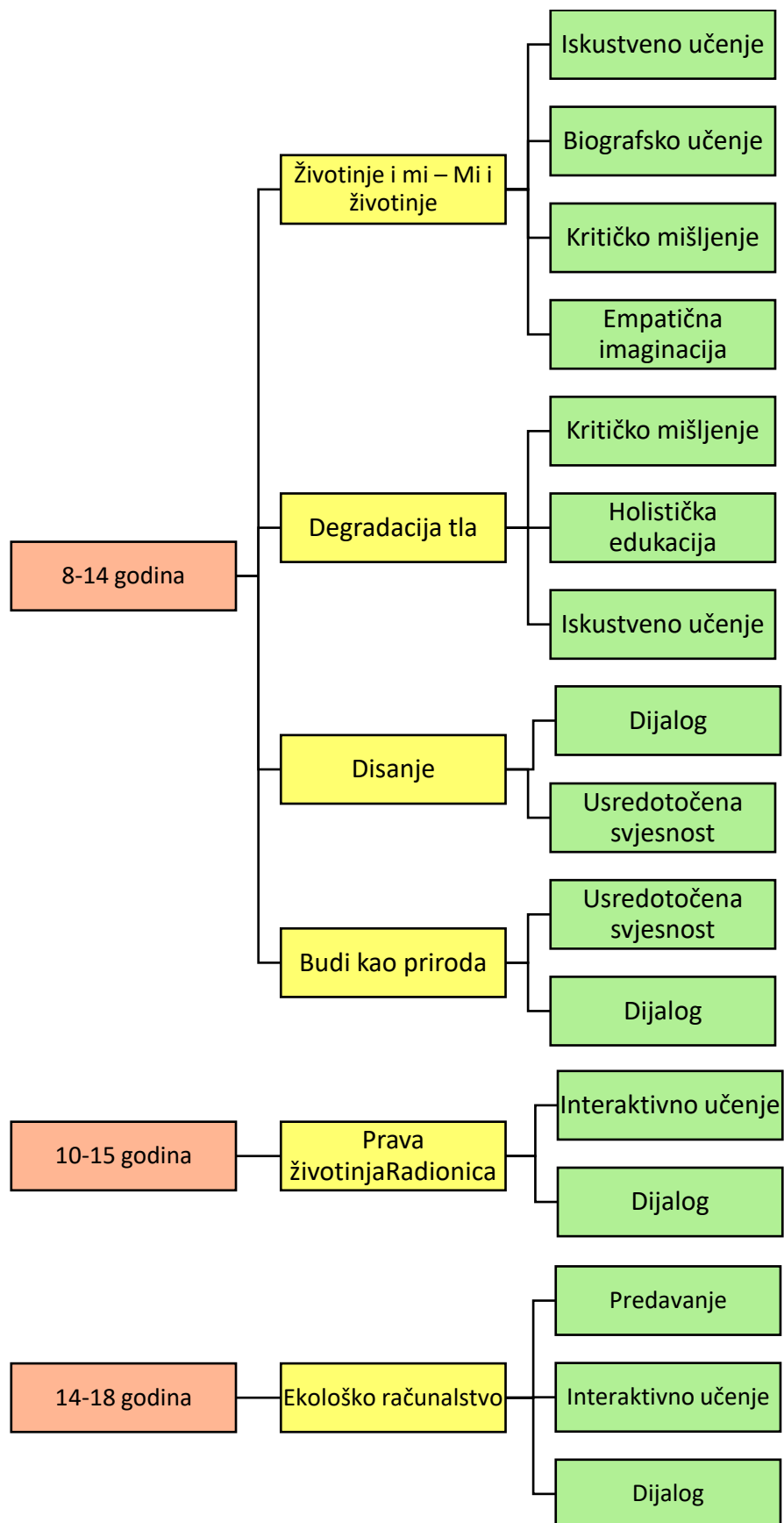
Materijali se mogu koristiti u različitim obrazovnim okolnostima i u bilo kojoj zemlji i u bilo kojem kontekstu jer se bavi pitanjima koja nemaju granica već su univerzalna.

Nadamo se da će vas ovi obrazovni materijali potaknuti na kreativnost i dati vam novu dimenziju u radu i poučavanju o bioetičkim temama na jednostavan, kretivan i zabavan način.

2. PODJELA EDUKATIVNIH MATERIJALA

Životinje i mi – Mi i životinje

Dobni raspon: 8-14 godina

Vrijeme: do 45 minuta za svaku predloženu aktivnost

Grupa: veličina grupe varira

Materijali i alati: listovi papira (različitih veličina i boja), olovke, pastelne bojice i markeri u različitim bojama, naljepnice ili samoljepljivi listići, velika bijela ploča ili prezentacijski poster (ili prazan zid)

Obrazovne metode: iskustveno učenje, biografsko učenje i upotreba priča, kritičko mišljenje, empatična imaginacija, filozofija za djecu.

Glavi obrazovni ciljevi/obrazovni učinci:

Glavni ciljevi sljedećih predloženih aktivnosti su:

- znati i razumjeti glavne etičke pristupe ili perspektive u etici životinja,
- prepoznati i cijeniti važnost naše sličnosti i međusobne povezanosti sa životinjama,
- biti u stanju analizirati i procijeniti glavne argumente i pravce razmišljanja koji su u srži etike životinja,
- shvatiti jedinstvo ekosustava i njegovu moralnu važnost,
- koristiti tehnike iskustvenog i holističkog učenja kako bismo uspostavili etičku vezu sa životinjama,
- biti u stanju reflektirati vlastitu, ljudsku perspektivu u svjetlu tema o kojima se raspravlja u etici životinja.

Uvod/kontekst (o etici životinja):

Etika životinja

U ovom dužem uvodu, izloženi su neki aspekti etike životinja koji predstavljaju kontekst za sljedeće aktivnosti učenja. Stoga je on važan za razumijevanje i implementaciju ovih aktivnosti.

Uvod

Ako je moguće i ako vam vrijeme dopušta, možete pročitati kratki roman (56 stranica) dobitnika Nobelove nagrade J.M. Coetzee-a prije no što se upustite s učenicima u pitanja etike životinja kao dijela bioetike. Priča »Život životinja« prvo se pojavila kao Tannerova

predavanja o ljudskim vrijednostima (1997.) i besplatno je dostupna ovdje,¹ ali možete je također pronaći u formatu knjige (moguće čak i u prijevodu na jezik koji preferirate²). Priča je odličan izvor pitanja i razmišljanja o problemima koje nam donosi etika životinja, posebno jer uključuje osobnu i iskustvenu perspektivu o ovim problemima, koja je često zanemarena u više udaljenom i racionaliziranom pristupu etike životinja. Dat će vam okvir za raspravu s učenicima i predstavljati izvor za iskustveni i holistički pristup poučavanju/učenju o toj temi.

Etika životinja

Etika životinja područje je praktične etike ili bioetike koja se bavi pretežno statusom ne-ljudskih životinja³ i etikom naših praksi koje ih uključuju. Sadrži brojne teme kao i različite pristupe. U daljnjem tekstu prevladavajuće su kratko predstavljene, sa svakim konceptom kao naslovom svakog podnaslova.⁴ Svaki od njih na neki način predstavlja odgovor na takozvano životinjsko pitanje. To je pitanje u srcu etike životinja i odnosi se na pitanje o moralnom statusu ne-ljudskih životinja i našem odnosu prema njima.

Patnja ili sposobnost patnje

Vjerojatno najneposredniji način da se pristupi životinjskom pitanju je priznavanje bespotrebne patnje koju ne-ljudske životinje trpe zbog mnogih naših radnji, čime prepoznavamo njihovu mogućnost da osjećaju bol kao važnu sličnost s ljudskim životinjama. Ova je ideja najjasnije izražena kod filozofa Jeremyja Benthama, kada je rekao da, što se tiče ne-ljudskih životinja, relevantno »pitanje nije: mogu li razmišljati?, niti: mogu li govoriti?, nego: mogu li patiti?«. ⁵ Ovo upućuje na jedan od najvažnijih aspekata etike. Pisac, društveni reformator i jedan od prvih koji je zagovarao nekakva prava životinja, Henry S. Salt, dodao je vrlo jednostavnu misao: »bol je bol ... bilo da se nanese čovjeku ili zvijeri; a stvorenje koje pati, bilo čovjek ili zvijer, osjećajući patnju dok traje, trpi zlo«. ⁶ Slična etička razmatranja mogu se pratiti kroz povijest filozofije, primjerice od Pitagore, Plutarha i Porfirija, koji su naglasili koja obilježja ne-ljudske životinje dijele s ljudima, posebno osjetilnost (sposobnost osjećanja, opažanja ili iskustva), nakon čega slijedi činjenica da se ljudi mogu najviše suzdržati, primjerice od

¹ <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/c/Coetzee99.pdf>

² Coetzeeovu knjigu *Život životinja* na hrvatski je preveo Petar Vujačić, a ona uključuje i refleksije drugih autora koje je na hrvatski preveo Giga Gračan, vidi: Coetzee 2004 (nap. prev.).

³ Termin 'ne-ljudske životinje' koristi se kako bi rasvijetlio često propuštenu činjenicu da su ljudi također životinje. (U ostatku ovog edukacijskog materijala držat ćemo se takve upotrebe većinu vremena, osim kada se izvori koje koristimo odnose na više tradicionalnu dihotomiju ljudi-životinje.)

⁴ Strahovnik 2013.

⁵ Bentham 1998, 26.

⁶ Salt 1892, 24.

jedenja mesa i kako je stvar osnovne pravde da se suzdržimo od uzrokovanja nepotrebne patnje za ne-ljudske životinje.⁷ U etici, takva se razmatranja najčešće ističu u utilitarističkim pristupima jer je zaista teško naći razumne razloge za isključenje patnje i boli životinja iz našeg razmatranja dobrobiti. Takav se pogled može nazvati etičkim humanizmom i sastoji se od tvrdnje da samo ljudska bića zaslužuju moralni obzir,⁸ što rezultira »tužnom«⁹ posljedicom da ne-ljudskim životinjama nedostaje moralni položaj i da na moralni status naših postupaka više-manje ništa što njima učinimo nema utjecaj. Prevladavanje etičkog humanizma u većem dijelu povijesti naših etičkih razmišljanja i radnji rezultira stanjem s kojim se susrećemo danas, gdje se godišnje ubija preko 70 milijardi ne-ljudskih životinja, uglavnom za hranu i kao dio različitih testiranja i eksperimenata, gdje moraju izdržati jadnu, bolnu i frustrirajuću egzistenciju prije njenog kraja.⁹ Slična razmišljanja mogu se izraziti jezikom interesa. Obilježje onih ne-ljudskih životinja koje mogu osjetiti bol i zadovoljstvo (osjetilnost) predstavlja važan temelj za pripisivanje interesa, posebno interesa da izbjegnu bol i patnju. Osjetilnost je, dakle, najrazumnija i u isto vrijeme jedina prihvatljiva karakteristika koja zaokružuje skup bića čiji se interesi moralno računaju (barem donekle).¹⁰ Osjetilno biće sposobno je osjetiti zadovoljstvo i bol, te stoga ima barem minimalan interes da izbjegne bol; ako biće nije osjetilno i ne može osjetiti zadovoljstvo i bol, ne možemo mu nanijeti ni bol ni štetu našim radnjama. Sve ovo rezultira zaključkom da bismo, što se tiče patnje životinja (čak i ako nema preciznog standarda kako usporediti različite interese ljudskih i ne-ljudskih životinja), trebali bitno izmijeniti naše prakse (proizvodnju mesa, intenzivan uzgoj životinja, korištenje životinja u zoološkim vrtovima itd.) koje uključuju životinje. Jedan od načina za prevladavanje takve situacije jest da prvo otvorimo naša srca za ovu patnju (empatija) i opazimo i doživimo ne-ljudske životinje na način koji priznaje moralnu relevantnost njihove osjetilnosti.

Prava

Drugi pristup životinjskom pitanju uključuje apel za prava ne-ljudskih životinja.¹¹ Prije svega valja naglasiti da su dotična prava, prava u moralnom smislu, a ne (nužno) u pravnom smislu. Filozof Tom Regan tvrdi da (barem neke) ne-ljudske životinje imaju negativna prava poput prava na nemiješanje, pravo da ne budu ubijene, da ne budu ozlijeđene ili mučene. Većina naših postojećih praksi koje uključuju ne-ljudske životinje

⁷ Engel and Jenni 2010, 9–12.

⁸ Engel and Jenni 2010, 14.

⁹ Singer 2009; 2006; Mason and Singer 2006.

¹⁰ Singer 2011, 50.

¹¹ Regan 2004.

uključuju barem neku vrstu ozbiljnih kršenja takvih prava i u vezi s tim smatraju se moralno pogrešnima i neprihvatljivima.

Takav pristup temelji se na pripisivanju intrinzične (svojstvene) vrijednosti svim osjetilnim bićima, a to su živa bića koja doživljavaju život (primjerice s percepcijom, vjerovanjima, željama, motivima, sjećanjem itd.) i čiji životi s vremenom mogu biti dobri i loši. Kao takvi imaju »individualnu iskustvenu dobrobit, logički neovisnu o njihovoj korisnosti u odnosu na interese ili dobrobit drugih«. ¹² To je tada temelj za njihova prava i moralno nas obvezuje da se suzdržimo od radnji koje bi značajno ometale život takvih bića. Iako postoji nekoliko važnih razlika između predstavljenih pristupa utemeljenih na interesima i pravima, praktične posljedice obaju su ili bi trebale biti vrlo slične. Oba koriste isti (ili barem vrlo sličan) kriterij za uključivanje u moralnu zajednicu u svom najširem smislu, a što se tiče normativnih implikacija obaju pristupa, većinu postojećih praksi koje uključuju ne-ljudske životinje vide kao neprihvatljive i neopravdane, jer uglavnom apeliramo samo na proizvoljne i neosnovane razlike o statusu osjetilnih bića kako bi se opravdalo nejednako postupanje. Pristup koji se temelji na pravima mogao bi se shvatiti kao fokusiran ponajviše na osiguravanju dobrobiti ne-ljudskih životinja (iskustva užitka i boli), a pripisivanje zaštitnih prava prema njima najbolji je način za ostvarenje ovog općeg cilja.

Koja je razlika?

Ključna točka odbijanja etičkog humanizma vezana je uz potragu za različitim obilježjima ljudskih i ne-ljudskih životinja. Takvo obilježje bi navodno trebalo definirati (pravilan) skup bića koja imaju jednak minimalni moralni status.

Problem nastaje kada apeliramo na neke moralno nevažne karakteristike ili razlike kao relevantne i tako opravdavamo naše neravnopravno ponašanje prema njima. Ovo treba biti odbačeno, pa tako ovi pristupi tvrde da »u našem odnosu prema pripadnicima drugih vrsta imamo predrasude koje su u potpunosti analogne s predrasudama koje ljudi mogu imati u odnosu na pripadnike drugih rasa, a te predrasude bit će povezane s načinima na koji smo slijepi zbog vlastitog iskorištavanja i ugnjetavanja drugih skupina. Slijepi smo na činjenicu kako ono što činimo uskraćuje njihova prava; ne želimo to vidjeti jer profitiramo od toga, pa tako koristimo ono što su zaista nebitne razlike između njih i nas samih kako bismo opravdali naše postupanje prema njima«. ¹³

Ovo je osnova za argument iz analogije koji stavlja specizam (koji ljudska bića /kao vrstu/ drži jedinama koji zaslužuju moralni status ili zaslužuju poseban moralni status u suprotnosti s drugim vrstama, ali bez posebnog opravdanja koje to podupire osim

¹² Regan 1989, 38.

¹³ Diamond 1991, 319.

pripadnosti toj vrsti) uz bok s rasizmom i seksizmom. No analogija sama po sebi nije dovoljna da odbaci etički humanizam, jer bi njegovi zagovornici mogli apelirati na neka druga obilježja osim puke pripadnosti vrsti kako bi opravdali (moralnu) nejednakost između ljudskih i ne-ljudskih životinja. U raspravi o etici životinja možemo pronaći nekoliko alternativnih obilježja, primjerice, jezične sposobnosti, jezik i/ili govor, racionalnost, razumnost i reagiranje na razloge, sposobnost pristajanja na društvena i moralna pravila, posjedovanje besmrtno duše, život u »biografskom smislu te riječi«, moralna autonomija, sposobnost uzajamnosti, empatije i želja za samopoštovanjem.¹⁴ To su navodno obilježja koja nas razlikuju od ne-ljudskih životinja i stoga opravdavaju naš poseban moralni status.

Svi takvi pokušaji postaju plijen sljedeće jednostavne dileme. Pred njima je težak zadatak da pronađu razlikovno obilježje koje (i) ima samo ljudsko biće (u ovom slučaju mnoga ljudska bića to zapravo neće imati, kao što je slučaj s moralnom autonomijom, racionalnošću itd.) ili (ii) zapravo sva ljudska bića to imaju (u ovom slučaju barem i neke ne-ljudske životinje, poput mogućnost osjetilnosti). Primjer za prvo bio bi, primjerice, sposobnost pristajanja na društvena i moralna pravila, koja psihopatima fali, ali se ipak smatra da imaju isti moralni status kao i ostali. Primjer za drugo bila bi mogućnost iskustva užitka i boli, što imaju svi ljudi, ali u isto vrijeme, u potpunosti nam je jasno da to imaju i neke ne-ljudske životinje. Ako bi se netko usredotočio na neko drugo obilježje, primjerice, sposobnost govora, tada bi otvoreno pitanje bilo: zašto je ova sposobnost uopće moralno relevantna? Kako se čini da nema uvjerljivih kandidata, takav argument iz analogije doista odbacuje etički humanizam.¹⁵

Abolicija

Postoji i drugi pristup životinjskom pitanju koji se razlikuje od gore predstavljenih po tome što vidi spomenute pristupe (fokusirane na dobrobit životinja, prevenciju nepotrebne patnje, itd.) kao duboko pogrešne. Glavni je problem što se oni samo fokusiraju na to kako bi se trebali odnositi prema ne-ljudskim životinjama, a ne na goruće pitanje kako ih uopće ne bismo trebali iskorištavati ni odnositi se prema njima. Ovaj se pogled naziva abolicionizam.¹⁶

U potrošačkom društvu, navodno pogrešna perspektiva koja se usredotočuje samo na zadovoljstvo i bol ne-ljudskih životinja stvara priče o »sretnom mesu«, »mesu iz slobodnog uzgoja« i slično. Krajnja je svrha takvih pokreta tek bolji tretman životinja. Abolicionizam zauzima radikalnije stajalište kako bi bilo koju upotrebu životinja smatrao moralno neprihvatljivom i tvrdi da je svako »humano postupanje« ili »humano konzumiranje« samo iluzija.

¹⁴ Engel and Jenni 2010, 19.

¹⁵ Engel and Jenni 2010, 20–21.

¹⁶ Francione 2009; 2010.

Abolicionizam također apelira na osjetilnost i svjesnost bića kao onoga što postavljanja ograničenja za naše iskorištavanje životinja kao sredstva ili resursa. Zalaže se za potpuno ukidanje svake upotrebe osjetilnih životinja po principu »nulte tolerancije«. Također, tvrdi kako takozvano humano tretiranje životinja u proizvodnji hrane u mnogim slučajevima ide ruku pod ruku s ekonomskim interesima industrije hrane, budući da činjenice otkrivaju da određene mjere koje su dio više »životinjski prihvatljivih« proizvodnih procesa zapravo smanjuju troškove (manje mrtvih životinja kao rezultat bolesti i agresije između njih, smanjeni troškovi za liječenje itd.) i nude priliku za prodaju mesa po većim cijenama (jer su ekološki osviješteni potrošači spremni više potrošiti na, primjerice, meso iz slobodnog uzgoja).

No ključno pitanje nije pate li životinje manje zbog toga, već je li moralno prihvatljivo da uopće pate. Abolicionizam također zagovara aboliciju većine domaćih kućnih ljubimaca, jer im u mnogim slučajevima pružamo samo tužnu egzistenciju s obzirom na njihovu prirodu, čineći ih ovisnima o nama, a – u slučaju kućnih ljubimaca mesoždera – postavlja se pitanje uporabe i patnje drugih životinja koje se uzgajaju samo kako bi postali hrana kućnih ljubimaca. Čini se da je glavna prepreka u tome što životinje gledamo kao vlasništvo, dakle kao stvari, dok bi ih trebalo gledati kao osobe u smislu da zaslužuju odgovarajuću vrstu moralnog razmatranja. Dakle, ako smo stvarno moralno zabrinuti za životinje, ne bismo ih trebali jesti, odijevati, niti ih iskorištavati na takve načine.

Briga i druženje

Postoji nekoliko drugih etičkih pristupa životinjskom pitanju koji ne spadaju u široko utilitaristički ili na pravima temeljen pristup. Većina ovih pristupa usredotočena je na promjenu našeg odnosa prema ne-ljudskim životinjama i uklanjanju duboko ukorijenjenih stavova koji stoje na putu takvoj promjeni. U tom se pogledu britanska filozofkinja Mary Midgley¹⁷ zalaže za eliminaciju prepreka koje je naša kultura postavila između ljudi i ne-ljudskih životinja i koji su temelj našeg uglavnom neprihvatljivog stava prema njima. Te središnje prepreke uključuju zbrku u našem razumijevanju pojmova poput vjerovanja, emocija, razumijevanja, jezika i odnosa među njima, iskrivljeni pogled na moral koji uključuje koncentrične krugove etičke važnosti drugih i našeg odnos prema njima, gdje smo mi u središtu, pretjeranu apstrakciju u moralnom razmišljanju i rasuđivanju te pojednostavnjeno gledište kako su samilost i empatija ograničeni u »volumenu« i kako ih moramo sačuvati samo za one koji su nam bliski i dragi.

Iz takve perspektive, i zagovornici pokreta za oslobođenje životinja i njihovi protivnici upadaju u uobičajenu pogrešku pretjeranog generaliziranja problema, koji vodi do svođenja svih naših moralnih odnosa na jednostavan i apstraktan model ili etičku

¹⁷ Midgley 1983.

relevantnost. Oslobođenje životinja, perspektiva jednakosti interesa i pokret za prava životinja mogu biti uspješni samo u borbi protiv nekih naših izgovora za trenutno postupanje prema životinjama, ali u cjelini ne mogu predstavljati novu bazu za uspostavu inkluzivnog modela etičke zajednice s radikalnom promjenom naših uvjerenja i stavova. Način da se to postigne razvijanje je pojačane brige za ne-ljudske životinje, temeljeno na našoj zajedničkoj evoluciji i različitim načinima našeg zajedničkog života.¹⁸

Na sličan način, pristup etike skrbi naglašava da naše koncepte dužnosti, moralnih principa, autonomije i individualnosti moramo zamijeniti s moralno još užitim konceptima odnosa, druženja, osjetljivosti za svijet oko nas i brige. On pridaje pažnju važnosti našeg fokusa i osjetljivosti za patnju životinja, što im se nanosi kao posljedica našeg društvenog i ekonomskog sustava. Moramo odbaciti sliku autonomnog, izoliranog, neovisnog moralnog agenta s pravima i slobodama koja je nastala u prosvjetiteljstvu i zamijeniti je s idejom međusobno ovisnih i međusobno povezanih bića (ekosustav).¹⁹

Za Coru Diamond, naš odnos s ne-ljudskim životinjama može se promatrati kao odnos prema našem bliskom stvorenju ili suputniku, što se može smatrati društvom.²⁰ Takva ideja stvorenja nije biološka, već moralna, te je presudno povezana s razumijevanjem nas samih. »Odnos prema životinjama kao našim bližnjima u smrtnosti, u životu na ovoj zemlji [...], ovisi o koncepciji ljudskog života. To je produžetak ne-biološke ideje o tome što ljudski život jest.«²¹ Kao takav, on nas vodi preko moralnih pojmova prava, pravde ili interesa, prema poštovanju, dostojanstvu, drugarstvu i međusobnoj ovisnosti.

Ono što uspostavlja ovaj odnos nas i ne-ljudskih životinja osjećaj je ranjivosti i smrtnosti, koji dijelimo s njima budući da smo živuća tijela.²² Kada ne-ljudske životinje percipiramo i tretiramo kao objekte, nepravdu ne vidimo kao nepravdu na razini odnosa s njima, već se držimo interesa i prava. Ovu perspektivu možemo promijeniti samo ako priznamo našu zajedničku ranjivost. Sama ideja (ne)pravde zahtjeva jednu razinu suosjećanja i odnosa ljubavi prema biću koje može trpjeti nepravdu.

Zaključak

Ova kratka refleksija i prikaz nekih od najčešćih pristupa etici životinja potporni je okvir koji vi učitelji i nastavnici možete koristiti kako biste se bavili tim problemima s vašim učenicima na razini prikladnoj njihovoj dobi. Zamišljena je kao platforma za nalaženje i raspravu o različitim pitanjima s njima i također uključuje nekoliko iskustvenih i

¹⁸ Engel and Jenni 2010, 33–34.

¹⁹ Engel and Jenni 2010, 35–36.

²⁰ Diamond, 1991, 328–329.

²¹ Diamond 1991, 329.

²² Diamond, 2008, 74.

holističkih aspekata ove teme. U nastavku slijedi skup ideja za moguće aktivnosti koje možete izmijeniti i nadograditi s obzirom na vaše interese i ciljeve.

Aktivnosti učenja/korak po korak i ideje za prilagodbu

1. Patnja i dobrobit

Mreža

Korak 1: U prvom koraku recite učenicima da odaberu jednu životinju i napišu to na komad papira. Kako biste dobili raznolike odgovore, možete uvesti dodatni uvjet, primjerice, ime učenika i ime životinje trebaju dijeliti zajedničko slovo. (primjerice Ana — tigar).

Korak 2: U sljedećem koraku učenici bi trebali pronaći/sjetiti se dvije druge životinje o kojima njihova prva izabrana životinja ovisi (primjerice, kao izvor hrane ili simbioza). Svaku životinju trebali bi zapisati na poseban papir.

Korak 3: U ovom koraku pronađite prazni zid ili prezentacijsku ploču/plakat koji možete upotrijebiti. Odaberite učenika koji će započeti ovaj dio aktivnosti (možete upotrijebiti igru ili neku sličnu aktivnost za odabir). Učenik tada treba staviti papir s prvom odabranom životinjom u središte i druge dvije životinje okolo na način koji bi mu omogućio da ih poveže crtanjem crte ili lijepljenjem komada niti između komada papira. Dok ovo radi, on ili ona trebao bi objasniti na koji su način životinje povezane. Crta tako predstavlja međusobnu povezanost i ovisnost. Kada učenik završi, drugi učenik prilazi i ponavlja postupak. Ako je učenik izabrao neku istu životinju, ne treba udvostručiti njenu prisutnost, nego iskoristite postojeći komad papira s tom životinjom, ali obilježavanjem nove veze. Ponovite ovaj korak dok svi učenici ne dođu na red, a u isto vrijeme ostali učenici mogu predložiti crtanje/obilježavanje novih linija koje smatraju prikladnim s obzirom na pojavu novih životinja u mreži. Možete im pomoći u identificiranju međusobne povezanosti.

Korak 4: Nakon dovršetka stvaranja ove vizualizacije mreže međusobne povezanosti odaberite grupu učenika (primjerice 5 učenika) od kojih svaki dobiva jednu naljepnicu s ljudskim likom. Upućeni su da svatko od njih odabere jednu životinju koja je u mreži o kojoj ovise ljudska bića i stavi naljepnicu pored nje.

Korak 5: Učenici su potom pozvani da pronađu moguće primjere životinja u mreži koje nemaju međusobnih veza s ljudskim bićima. Dalje, što se može računati, koji je najveći

broj koraka koji razdvaja određenu životinju od međusobne povezanosti s ljudskim bićima.

Korak 6: Možete zaključiti s općenitom raspravom o važnosti dobrobiti životinja i našoj međusobnoj ovisnosti koja uključuje našu dobrobit.

2. Prava

Povelja o pravima životinja

Korak 1: Pitajte učenike da navedu svoje najdraže životinje. Svaki bi trebao odabrati samo jednu životinju (može biti divlja, domaća ili kućni ljubimac) i trebali bi jedan po jedan reći koja je njihova najdraža životinja i kratko objasniti zašto. Ovisno o vremenu koje imate na raspolaganju, morali bi napisati ime ili nacrtati životinju na komad papira (koji ne bi trebao biti prevelik).

Korak 2: Podijelite učenike u grupe od 4 do 5 članova, ali pobrinite se da se svaka grupa sastoji od učenika koji su odabrali drugačije životinje. To možete strukturirati i kao igru. Nakon što su učenici raspoređeni u grupe, nastavite sa sljedećim korakom.

Korak 3: Pitajte učenike/svaku grupu da prvo razmisle o tri načina na koji se njihove odabrane životinje susreću s ljudima (3 načina za svaku životinju koju grupa predstavlja). Potom moraju kratko zapisati kako ta komunikacija/susreti izgledaju, ali iz perspektive životinja, a ne ljudi. Potom bi trebali podijeliti njihove opise ili ideje s grupom, tako da ih svaki učenik predstavi ostatku grupe.

Korak 4: Nakon što su završili prethodni zadatak, uputite učenike da naprave povelju o pravima koja bi zaštitila njihove odabrane životinje. Trebali bi smisliti i napisati barem pet prava koja bi zaštitila njihove odabrane životinje na posebnom, velikom listu papira, ostavljajući dovoljno prostora kako bi kasnije mogli zalijepiti slike s imenima životinja na njih. Prava bi također mogla biti vrlo specifična i učenike treba potaknuti da razmišljanju iz perspektive uključenih životinja.

Korak 5: Predstavnik svake grupe (ili grupa kao cjelina) potom svima predstavlja plakat s poveljom o pravima. Nakon svake prezentacije možete uključiti učenike u raspravu. Zašto su izabrali baš ta prava? Kako i zašto su ona važna? Jesu li važna za svaku životinju koju njihova grupa predstavlja? Jesu li važna za životinje općenito? Jesu li važna za ljude također?

Korak 6: Nađite prostora za plakate s poveljom o pravima u razredu ili u hodniku škole i prikazite ih kako bi ih i drugi mogli promatrati.

3. Razlike

Oni i mi

Korak 1: Podijelite razred/čitavu grupu na grupe od 3 do 4 člana. Potom ih upitajte da između sebe rasprave i nađu 3 razlike između ljudskih bića i životinja (mogu biti općenite ili specifične, primjerice neke životinje imaju perje dok ga ljudi nemaju). Jedan član svake grupe zapisat će njihove odgovore na veliki list papira. Nakon što izvrše zadatak, možete nastaviti sa sljedećim korakom.

Korak 2: Pozovite prvu grupu da podijeli svoje prijedloge sa svima ostalima. Trebali bi iznijeti i objasniti razlike koje su pronašli. Pritom se njihovi upisani prijedlozi mogu prikazati na prezentacijskoj ploči. Nakon što je jedna grupa završila uključite sve učenike u raspravu (sokratovski dijalog) o njihovim prijedlozima tako što ćete igrati ulogu onoga koji izaziva njihove prijedloge (primjerice: Je li to prava razlika ili nešto što dijelimo sa životinjama? Bi li ptice i dalje bile ptice (ili životinje) kada bi izgubile svoje perje? Bi li netko prestao biti čovjek kada bi mu/joj naraslo perje? itd.). Cilj je pronaći ono zajedničko između životinja i ljudi. Nakon ove rasprave, pređite na druge grupe i ponovite proces rasprave.

Korak 3: U završnom koraku zamolite učenike da napišu kratko razmišljanje o raspravi i zapišu (samo za sebe) 3 sličnosti koje oni sami dijele sa životinjama i koje su takve da su njima vrlo važne.

4. Abolicija

Životinjska učionica

Korak 1: U prvom koraku objasnite učenicima kako ćete svi biti uključeni u aktivnost određenja na koji način iskorištavamo životinje. Na početku ih pitajte znaju li neki proizvod proizveden od životinja, tvarima koje proizlaze iz životinja ili njihovog rada (i takvo je da se upravo može pronaći u razredu u kojem stojite, primjerice kožne cipele ili torbe). Izazovite ih da dobro razmisle o mogućim odgovorima. Napišite odgovore s kojima se slažete na ploču.

Korak 2: Predstavite učenicima druge prijedloge koje ste unaprijed pripremili (primjerice pastelne bojice često se rade od tvari koje proizlaze iz životinja; gotovo sve plastične vrećice uključuju tvari iz životinja, itd.). Prvo napravite malo istraživanje²³ i

²³ Možete upotrijebiti slijedeće poveznice: <https://www.businessinsider.com/15-surprising-things-that-contain-animal-products-2014-3>; <https://www.treehugger.com/green-food/9-everyday-products-you-didnt-know-had-animal-ingredients.html>

predstavite rezultate (kao što je već rečeno, stvari poput plastičnih vreća, stvari obojenih u crveno, soka od naranče, laka, šećera, omekšivača koje koristimo za pranje odjeće itd. mogli bi biti na listi). Prijedloge zapišite na ploču i nastavite sa sljedećim korakom.

Korak 3: Podijelite samoljepljive listiće ili naljepnice koje se mogu lako ukloniti (ako je moguće u istoj boji). Mogu formirati grupe od 4 ili 5 učenika. Svaka grupa potom ima 15 sekundi da iskoristi ove naljepnice i zaljepi ih na stvari koje su na listi. Kada jednoj grupi istekne vrijeme, druga grupa kreće. Ovaj dio aktivnosti završava kada sve grupe nemaju više što označiti. Potom možete nastaviti na sljedeći, završni korak.

Korak 4: Recite učenicima da sjednu gdje se osjećaju najudobnije u razredu. Potom imaju 30 sekundi da promotre kako njihov razred izgleda sa svim naljepnicama.

5. Briga i druženje

Brižni kompanjon

Korak 1: Na početku pitajte vaše učenike da se sjete životinje koju su prvu čuli na putu za školu. Kako se životinja glasala? Što bi im rekla kada bi mogla govoriti? Koja je prva životinja koju su vidjeli to jutro? Kako je izgledala? I možda, koja je prva životinja koju su osjetili (primjerice pomilovali) to jutro?

Korak 2: Raspravite s učenicima na koji način su životinje naši kompanjoni? Mogu li samo kućni ljubimci biti naši prijatelji te komuniciraju li i divlje životinje s nama? Na koji način? Komuniciramo li mi s njima (ovo može biti bilo kojeg načina ili oblika, primjerice, osjećamo se zabavljeno kada vidimo vjevericu kako visi i ljulja se na tankoj grančici na stablu u našem vrtu ili u parku)?

Korak 3: Nakon prethodne diskusije, vi i vaši učenici trebali biste zajedno odlučiti o zajedničkom projektu »Brižni kompanjon«, koji bi uključivao interakciju životinja i ljudi. Postoji nekoliko mogućih ideja koje možete slijediti (od jednostavnijih na složenije), primjerice izgraditi stalke za hranjenje životinja i potom ih promatrati iz daljine, organizirati posjet lokalnom skloništu za životinje i druženje sa životinjama tamo ili volontiranje u njihovim aktivnostima, organiziranje dana kućnih ljubimaca u lokalnom domu za starije osobe gdje organizirate druženje s kućnim ljubimcima itd. (obavezno slijedite sve propise i imajte na umu dobrobit životinja kao i mogućnosti za implementaciju). Učinite ovo vašim redovnim školskim aktivnostima i uspostavite neku vrstu tradicije.

Izvori i daljnje čitanje

Bentham, Jeremy. 1989. A Utilitarian View. In: T. Regan and P. Singer (eds), *Animal Rights and Human Obligations*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, pp. 25–26.

Cavalieri, Paola and Singer, Peter (eds.). 1993. *The Great Ape Project. Equality beyond Humanity*. New York: St. Martin's Griffin

Cavalieri, Paola. 2001. *The Animal Question. Why Nonhuman Animals Deserve Human Rights*. New York: Oxford University Press.

Coetzee, J.M. 1999. *The Lives of Animals*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Available also here: <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/c/Coetzee99.pdf>

Coetzee, J.M. 2004. *Život životinja*. Zagreb: AGM.

Diamond, Cora. 1991. Eating Meat and Eating People. In: C. Diamond, *The Realistic Spirit. Wittgenstein, Philosophy, and the Mind*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 319–334.

Diamond, Cora. 2008. The Difficulty of Reality and the Difficulty of Philosophy. In: S. Cavell et al., *Philosophy and Animal Life*, New York: Columbia University Press, pp. 43–89.

Engel, Mylan jr. and Jenni, Kathie. 2010. *The Philosophy of Animal Rights*. Brooklyn: Lantern Books.

Francione, Gary L. 2009. *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York: Columbia University Press.

Francione, Gary L. 2010. *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation*. New York: Columbia University Press.

Mason, Jim and Singer, Peter. 2006. *The Ethics of What We Eat. Why Our Food Choices Matter*. Emmaus, PA: Rodale.

Midgley, Mary. 1983. *Animals and Why They Matter*. Athens: University of Georgia Press.

Nagel, Thomas. 1974. What Is it Like to Be a Bat? *Philosophical Review* 83(4): 435–450.

Regan, Tom. 1989. Ill-Gotten Gains. In: G. Langley (ed.) *Animal Experimentation: The Consensus Changes*. London: Macmillan Press, pp. 19–41.

Regan, Tom. 2004. *The Case for Animal Rights*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Salt, Henry. 1892. *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. London: George Bell & Sons.

Singer, Peter (ed.). 2006. *In Defense of Animals. The Second Wave*. Malden, MA: Blackwell.

Singer, Peter. 2009. *Animal Liberation (Updated ed.)*. New York: Harper Collins.

Singer, Peter. 2011. *Practical Ethics, 3rd Edition*, Cambridge: Cambridge University Press.

Strahovnik, Vojko. 2013. The Difficulty of Animal Question. *Poligrafi*, vol. 18, no. 69/70, pp. 135-158.